

Het Goltfuss-orgel anno 1692 in de Sint-Jan-de-Doperkerk te Leuven

Het orgel in de Sint-Jan-de-Doperkerk van het Groot Begijnhof te Leuven werd in 1692 gebouwd door Peter Goltfuss, zoon van Hans Goltfuss wonende te Haacht. In de 19de eeuw werd het orgel door Pierre Adam van Dinter verbouwd. Gelukkig beperkte de ingreep van Van Dinter zich tot dispositie- en intonatieaanpassingen waardoor o.a. de windlade met kort octaaf van Peter Goltfuss behouden bleef. Daardoor beschikken we in dit orgel over één van de oudste windladen uit de Zuidelijke Nederlanden. Dit instrument is door zijn volledigheid aan origineel materiaal een uniek exemplaar van de hoge artistieke orgelkunst in de Zuidelijke Nederlanden.

In 1986 restaureerde Potvlieghe-De Maeyer het orgel naar de Goltfuss-toestand. Een restauratieverslag werd gepubliceerd in het tijdschrift *Orgelkunst*.¹ Pas na de restauratie vond men het originele contract terug.² Op enkele details na bleek de vooropgestelde reconstructie in het restauratiedossier³ overeen te komen met de originele toestand. J. Cools publiceerde reeds in 1940 biografisch onderzoek over de familie Goltfuss.⁴

Groot onderhoud in 2005

Twintig jaar naar de restauratie voerde J. Potvlieghe een grote onderhoudsbeurt uit. W. Mertens stelde een dossier samen en de opvolging van de werkzaamheden was in handen van de Technische Dienst KU Leuven.⁵ De onderhoudsbeurt bestond vooreerst uit een grondige reiniging van het gehele orgelmeubel, de mechaniek, het klavier, de windlade en het pijpwerk. Er werd een preventieve en curatieve behandeling uitgevoerd tegen schimmelvorming en insecten. Tevens werden aanvullingen gemaakt van snij- en lijstwerk: meubelonderdelen die door werking van het hout en door het verduren van warme lijm waren losgekomen. Voor het trompetregister werden extra brillen aangebracht en het voordrukvielt in het klavier en het teenpedaaltje werd vervangen en overtrokken met een laagje leder. Het pijpwerk werd van de lade genomen om te ontstoffen en te controleren op intonatieverloop. Verder maakte men van de gelegenheid gebruik om de metingen uit 1986 te verifiëren en aan te vullen met nieuwe details over kernfase, kernspleet, voetopening, enz. Interessant is dat de metingen van 1985 de toestand weergaven van vóór de restauratie. Deze gegevens werden in een database gebracht en aangevuld met de intonatiegegevens van na de restauratie. Ten-

slotte werden gegevens over eventuele intonatiecorrecties tijdens de werken in 2005 toegevoegd. Eén van de opdrachten was de moeilijke aanspraak van de grootste originele frontpijpen te verbeteren. Reeds op het einde van de restauratie in 1986 formuleerde men een voorstel om de grootste frontpijpen te vervangen omdat de aanspraak vanuit de gegeven toestand niet het gewenste resultaat bereikte.⁶ Gebruikmakend van een hoogtewerker werd een eerste reeks proeven uitgevoerd op de grootste frontpijpen. Wijzigingen in kernligging, labiumstand, kernspleet of voetopening leidde niet tot het verhoopte resultaat: de aanspraak bleef zich situeren binnen een enge marge van enerzijds traag en anderzijds octaverend. Een smallere kernspleet gaf de beste uitkomst maar de klanksterkte nam daardoor drastisch af. Tenslotte werd geëxperimenteerd met de winddruk: een lagere winddruk en een bredere kernspleet leverde prompt een betere aanspraak op. Een aantal variabele factoren van de intonatie-inrichting – de relatie tussen winddruk, voetopening en kernspleet – werd vervolgens geoptimaliseerd. Vooraleer over de winddruk een definitieve beslissing te nemen, werd een reeks proeven uitgevoerd op het binnenpijpwerk. Het onderzoek startte bij wijze van proefneming met een té lage winddruk; deze werd vervolgens geleidelijk verhoogd en beneden in de kerkruimte geëvalueerd. Via dit empirisch onderzoek leek het beste evenwicht bereikt met een

1. FAUCONNIER A. *Het Peter Goltfuss-orgel (1692) in de Begijnhofkerk te Leuven*. In: *Orgelkunst*, jg. 10 nr. 2, pp. 3-21.
2. FELIX, J.-P. *Het contract van het Goltfuss-orgel*. In: *Orgelkunst*, jg. 10 nr. 3, pp. 17-20.
3. Opgemaakt door orgeladviseur Gabriël Loncke.
4. COOLS, J. *De Haachtsche orgelmakers Goltfuss en Dekens en hun familie*. In: *Eigen Schoon en de Brabander*, jg. 23, nr. 3-4, 1940, p. 88-106. COOLS, J. *De familie Goltfuss*. In: *Eigen Schoon en de Brabander*, jg. 23, 1940, pp. 367-384.
5. Ir. Luc Karremans, bijgestaan door organisten Takako Yanagihara en Michael Shiobara.
6. zie voetnoot 1
7. Dit bleek ook uit het stemwerk: het grote pijpwerk moest in regel iets omlaag gestemd worden en het kleine pijpwerk lichtjes omhoog, dit ten gevolge van de klanksterkte van het grote pijpwerk die is toegenomen waardoor de toonhoogte verhoogt terwijl de klanksterkte van het kleine pijpwerk is afgenomen waardoor de toonhoogte relatief lager werd.

Leuven, Goltfuss-orgel, claviatuur
Foto: Gérard Van Betlehem

winddruk van 78 mm waterkolom (wk). Na de intonatie van de grondspelen, werd alsnog beslist om de winddruk een weinig te verhogen. De middenligging van de prestant 8 voet had bij een winddruk van 78 mm wk een te donkere klankkleur als gevolg van kernprikken en opsneeverhogingen die mogelijk door Van Dinter in 1860 werden uitgevoerd. Bij groter windverbruik door grotere registraties werd de aanspraak van de Octaëff 4 voet ook iets te nadrukkelijk. De fluitregisters klonken echter bijzonder kleurrijk en inspirerend. Metingen leerden ons dat de verhoging naar 80 mm wk tot het beste resultaat leidde.

Winddruk, klankbeeld en toonvorming

De totale klankbalans is door de lagere winddruk lichtjes gekanteld in het voordeel van de bas.⁷ De aanspraak van de grondspelen is sneller geworden waardoor een steviger fundament wordt opgebouwd. De vulstemmen, die in deze rijk akoestische kerkruinte sterk geaccentueerd werden, zijn milder geworden door de lagere winddruk. De aansluiting van de bas op de diskant wordt daardoor harmonischer. Merkwaardig is de werking van de Sesquialter in een plenumopbouw: deze resulteert nu niet meer in een forse toename van de boventonen. De klanksterkte neemt wel toe maar zeer uitgesproken is de verandering van de klankkleur van het plenum naar een “klokachtige” timbre waar ook de bas voordeel uithaalt. Waarschijnlijk bewerkstelligt de kwint-tertsboventoon een krachtigere verschildtoon naar beneden toe waardoor de grondtoon versterkt.

De fluitregisters hebben vaak baat bij een lagere winddruk. Ook hier resulteert dit in een meer uitgesproken klankkleur en een rustige ademhaling. Ze hebben een ronde, “kneedbare” klank. Het karakter tussen de Fluyte en de prestanten is meer uitgesproken waardoor een groter klankrelief ontstaat in de registratie.

De beïnvloeding van de aanspraak via het toucher is groter waardoor meer gedifferentieerd kan worden. Er is een souplesse in de aanspraak waardoor een snelle aanslag vertaald wordt in een puntigere aanzet van de klank, terwijl een zachte aanslag tot een duidelijk rondere klankvorming leidt. Hierdoor komt men tot de indruk dat de klankvorming “plastisch” wordt.

Er zijn ook enkele subjectieve indrukken. De lagere winddruk leidt tot een meer ontspannen luisteren. Doordat het oor zich ontspant verandert de perceptie van het geluid subjectief

en lijkt het alsof de klank in volume toeneemt. In absolute grootheden (luidheid, decibels) zal dit wellicht niet vast te stellen zijn, maar de psychologische invloed in perceptie van geluid is een niet te verwaarlozen factor.

Hoe situeert Goltfuss zich t.o.v. de orgelbouw in het graafschap Vlaanderen

Het klankkarakter van de prestanten kunnen we beschrijven als krachtig en volumineus, met een evenwichtig verloop van bas naar diskant. Deze eigenschappen dankt het orgel aan een mensurering die naar Zuid-Nederlandse normen relatief wijd is en in de ontdebbling van octaaf naar octaaf, waarin de prestantkarakteristiek consequent blijft, aangehouden wordt. Vaak mensureren 17de-eeuwse Zuid-Nederlandse orgelbouwers enger in de bas en wijder in de diskant waardoor dat typisch diskant-geaccentueerde klankbeeld ontstaat.⁸ Bij Goltfuss ligt de balans anders: de klank in bas en tenor is stevig en vol, mede door een relatief brede labiëring; naar de diskant toe blijft de kracht aanhouden zonder “topzwaar” te worden. Bij veel 17de-eeuwse bouwers verloopt de diskant naar een wijdere mensuur waardoor de klanksterkte toeneemt en de klankkleur fluitachtiger kan worden. We denken hierbij vooral aan 17de-eeuwse orgelmakers uit het graafschap Vlaanderen zoals Jean Le Royer, Jan Van Belle en Jacobus van Eynde. Toch komt de fluitachtige klankkleur bij deze bouwers niet volledig tot uiting door het toepassen van een brede labiëring in de diskantligging, wat zich zal manifesteren in een kernachtige, puntige prestantaanspraak en weerom, een toename in klanksterkte. De 17de-eeuwse Vlaamse orgelbouwers passen een labiumverhouding toe in de diskant tot 2/7de van de plaatbreedte. Goltfuss is echter meer gematigd. Er is nauwelijks een verloop in de labiëring vastgesteld bij het grondregister –Prestant 8’– waar het labium constant een 1/4de verhouding aanhoudt t.o.v. plaatbreedte. In de Octaëff 4’ en Superoctaëff 2’ is zelfs een versmalling opgetekend, van de labiumbreedte naar de diskant toe, naar bijna 2/9de. Dit vertaalt zich in een diskant met een vriendelijke aanspraak met behoud van een helder klankkarakter door zijn aangehouden prestantmensuur. Kenmerkend voor Dekens/Goltfuss is de gotische vormgeving van de bovenlabia op de frontpijpen.⁹ De kernfase heeft een helling van ca. 60° wat resulteert in een vlotte aanspraak en een grondtonige klank. De fluitregisters van P. Goltfuss hebben een

wijdere mensuur dan zijn collega's uit het graafschap Vlaanderen van de 17de eeuw. Daar waar Bremser, Van Belle en Van Eynde opteerden voor een zeer enge mensureringen met hoge opsmeden in de fluitregisters, blijken Brabantse orgelmakers naar Zuid-Nederlandse normen een wijdere mensuur toe te passen met lagere opsmeden. Overeenkomsten vinden we bijvoorbeeld bij Verbuecken en Forceville, hoewel deze stilistisch reeds andere paden bewandelen. De labiëring bij het Goltfuss-pijpwerk in de fluitregisters volgt dezelfde tendens als het prestantpijpwerk, nl. vertrekkend van een 1/4de verhouding en versmallend naar de diskant toe tot bijna 2/9de van de plaatbreedte. De opsneede bij de fluitregisters, waarvan velen origineel, situeert zich rond 1/3de van de labiumbreedte. De Holpeye en Fluyte zijn volledig gedekt en met verschuifbare hoeden. De Nazard is een nieuw gemaakt register met gedekten van C tot en met c' roergedekten van cis¹ tot en met fis², cilindrisch open van g² tot en met c³. De Sifflet 1 is volledig cilindrisch open. Dit register is zeer gaaf bewaard gebleven, quasi volledig kernsteekloos en met originele opsmeden.

De houten pijpen van de Holpeye zijn uitgesproken rechthoekig van vorm in tegenstelling tot de quasi vierkante maatgeving bij Le Royer, Van Belle, Van Eynde, Forceville e.a. De wanddikte van de houten pijpen houdt een gemiddelde dikte aan, variërend om en bij 9 mm. Minder gewoon voor houten pijpen is het gebruik van voeten in lood. De kern en voetplaat hebben een kops houtstructuur en zijn vermoedelijk uit éénzelfde blok hout gekapt. De houtstructuur van de kern loopt dus in de lengterichting van de pijp waardoor het snijvlak van de kern een nerfrichting heeft die met de luchtstroom meegaat. Nerven worden gevormd door vroeg- en laathout en verschillen in hardheid. Na verloop van tijd ontstaan hierdoor kleine kernonregelmatigheden die een werking kunnen hebben alsof er kleine kernprikjes zijn aangebracht. Wellicht bouwde men houten pijpen op deze manier omdat de houtstructuur van de kern dan in dezelfde richting loopt als de voor- en rugzijde en een ideaal contactvlak voor het lijmen wordt bekomen. Ook het krimpen van hout zal gelijkmatig verlopen waardoor een duurzame verbinding is gewaarborgd.

huidige dispositie (reconstructie Peter Goltfuss)

dossier 1982		contract Goltfuss 1690		auteur	bouwjaar
01. Prestant	8	Prestant	8	P. Goltfuss	1692
02. Holpeype	8	Holpeype	8	P. Goltfuss	1692
03. Cornet	IV	Cornet	IV	P. Goltfuss	1692
04. Prestant	4	Octaëff	4	P. Goltfuss	1692
05. Fluyte	4	Fluyt	4	P. Goltfuss	1692
06. Nasard	2 2/3	Quint fluyt	3 [b/d]	Gh. Potvlieghe	1986
07. Oktaaf	2	Superoctaëff	2	P. Goltfuss	1692
08. Sifflet	1	Flajolet	2 [*] b/d	P. Goltfuss	1692
09. Larigot	1 1/2	Tiers	1 1/2 [**] b/d	Gh. Potvlieghe	1986
10. Sesquialter	II	Sesquialter	b/d	ca. 30% Goltfuss	1692/1986
11. Mixtuer	IV-III	Mixture	IV	82% Goltfuss	1692/1986
12. Cymbal	III	Cymbale	III	ca. 25% Goltfuss	1692/1986
13. Trompet	8	Trompet	8	P. Goltfuss	1692
			diskant	Gh. Potvlieghe	1986
			bas		
Nachtegaal		Nachtegael		Gh. Potvlieghe	1986
Tremulant		Tremulant		P. Goltfuss	1692
		Ventil			
		Pedael een octaëff			

[*] hier wordt wellicht een 1 voetregister bedoeld

[**] "opene quint dry voet" werd in het contract geschrapt en vervangen door "tiers anderhalven voet gesneden"

b/d = bas/diskant

PETER GOLTFUSS, 1692, Octaëff 4' | a°

Diameter	33,6 mm
Labiumbreedte	24,9 mm
Verhouding labium-plaatbreedte	1/4,2
Opsnede	origineel
Opsnede verhouding	1/3,8
Huidige voetopening	4,5 mm
Huidige winddruk	80,1 mm WK
Kernfase	60°
Kernspleet	0,53 mm
Kerndikte	2,3 mm
Wanddikte	0,70 mm
Legering Pb	97,5 %
Sn	2,22 %
Traces de bouche	enkel bovenlabium diepe inritsing

Foto: Gérard Van Betlehem

Hoe situeert Goltfuss zich t.o.v. de orgelbouw in het hertogdom Brabant

In de eerste helft van de 17de eeuw zijn figuren als Nicolaas II Le Royer –opvolger van Matthijs Langhedull als “hoforgelbouwer” in Brussel – en Peter de Lanoy, werkzaam te Antwerpen en Brussel. Het protestantpijpwerk van Nicolaas II Le Royer te Leerbeek 1648 is zeer eng gemensureerd én eng gelabiëerd in de basligging en loopt wijd uit in de diskant. Hier is geen overeenkomst te vinden met Peter Goltfuss. Mensuurgegevens van Peter de Lanoy zijn niet bekend. Waar komt de afwijkende mensurering van Peter Goltfuss vandaan? Volgde hij een traditie met een heel andere klankesthetiek? Om dit te onderzoeken dienen we misschien terug te gaan naar Floris II Hocque die in 1618-1622 een nieuw orgel bouwde voor ‘s Hertogenbosch, bijgestaan werd door Hans Goltfuss. Het nieuwe orgel van ‘s Hertogenbosch werd een schitterend voorbeeld van renaissancistische en maniëristische orgelarchitectuur. Laten we terloops opmerken dat de eerste onderhandelingen voor de bouw van dit orgel werden gevoerd met Matthijs Langhedull die vanuit Madrid (Fillips II) over Parijs naar Brabant was terug gekeerd en in 1608 te Brussel hoforganist en –orgelbouwer voor de groothertogen Albrecht en Isabella was geworden. Voor de bouw van een nieuw orgel in ‘s Hertogenbosch bleek hij echter te duur. Men heeft lange tijd vermoed dat

Hans Goltfuss (°1596 - †1658) uit Keulen of omgeving afkomstig zou zijn, recent onderzoek spreekt echter over de streek van Bamberg en Bayreuth.¹⁰ Een samenwerking tussen Hocque en Goltfuss was er niet alleen in ‘s Hertogenbosch: zij tekenden samen contracten voor de bouw van nieuwe orgels in Rekem (1629) en Oirschot (1630).¹¹ In 1631 sterft Hocque. Het orgel van Den Bosch wordt pas in 1634 opgeleverd nadat Hans Goltfuss samen met “eenen knecht” er nog meer dan een jaar aan gewerkt hebben.¹² Na de samenwerking met Floris II Hocque zien we hem zelfstandig werkzaam in Steenokkerzeel waar hij in 1630-’31 in het onderhoud voorzag en in 1635 een nieuw orgel bouwde. De orgelkast van Steenokkerzeel heeft wegluchtende zijvelden en torens die stilistisch enigzins reminiceren aan het orgel van ‘s Hertogenbosch. Vanuit de schaarse voorbeelden die ons resten mogen we de wegluchtende zijvelden misschien wel duiden als een typisch renaissancistisch en maniëristisch stijlkenmerk. In 1637-’39 zien we Hans Goltfuss samen met Jan Bremser (°ca.1610 - † 1669) aan het werk in Asse. W. Mertens sug-

Steenokkerzeel, St.-Rumolduskerk, Hans Goltfuss-orgel, 1630

gereert in zijn studie over Bremser dat de samenwerking tussen Goltfuss en Bremser reeds kan dateren uit de periode van 's Hertogenbosch.¹³ Hans Goltfuss bouwde verder o.a. een belangrijk orgel voor de abdijkerk van Tongerlo (1640-'42) met zelfstandig pedaal, iets wat uitzonderlijk was voor de Zuidelijke Nederlanden en krijgt twee jaar later een gelijkaardige opdracht voor de St.-Laurenskerk (1642-1644) in Rotterdam. In 1636 huwt hij te Haacht met een dochter van de vooraanstaande familie Grietens. Ze kregen zeven kinderen¹⁴ waarvan de oudste **Peter Goltfuss** (°1652 - †1697) is. Vader Goltfuss sterft als Peter zes jaar oud is. Jan Dekens¹⁵, vermoedelijk meesterknecht in het atelier, huwt de weduwe en leidt Peter op in de orgelbouw. Van Jan Dekens is pijpwerk bewaard in het orgel van de Sint-Germanuskerk te Tienen (1671). Aan de ombouw van dit gotische orgel in 1671 zal de 19-jarige Peter Goltfuss hoogstwaarschijnlijk meegewerkt hebben. De C-groot pijp van de Prestant 8' heeft een mensuur die sterk overeen komt met deze van het Groot Begijnhof in Leuven. Mogelijk werd het atelier in Haacht verwoest door Franse troepen omstreeks 1675. De familie Goltfuss bleef te Haacht en waarschijnlijk trok Dekens naar Mechelen. Peter Goltfuss bouwde nieuwe orgels in Tervuren (1686), Leuven Groot Begijnhof (1692) en Diest St.-Elisabethgasthuis (1696). Uitermate interessant zou een studie zijn naar een mogelijke traditie of continuïteit die vertrekt bij Floris II Hocque, over Hans Goltfuss en Jan Dekens tot bij Peter Goltfuss. Bij mensuurvergelijking is het merkwaardig dat er geen overeenkomst te vinden is tussen Peter Goltfuss en Jan Bremser. Integendeel, daar waar de mensuren van Goltfuss eerder naar de wijde kant zijn, zien we bij Bremser een extreem enge maatgeving die gepaard gaat met een hoge opsnede-verhouding. Het orgel te Houtem anno 1710 vertoont kenmerken die nauw aansluiten bij de "Goltfuss-school". Niet alleen is de legering van het metaal quasi identiek aan dat van het Groot Begijnhof-orgel, er is ook sterke gelijkenis te vinden op vlak van mensurering. Ook hier treffen we de karakteristiek aan van een quasi constante labiëring-verhouding van bas naar diskant: een stijlkenmerk dat we misschien wel mogen omschrijven als typerend voor de Brabantse orgelbouw uit de late 17de en vroege 18de eeuw.¹⁶

Architecturale en bouwtechnische kenmerken

In de periode 1550 tot 1650 zien we vaak kastfronten weglyuchtende velden, zoals ook Hans Goltfuss in Steenokkerzeel toepaste [zie p. 8]. Het Peter Goltfuss-orgel in het Groot Begijnhof heeft een vlakke kast. Stijlwijzigingen laten zich ook voelen in de uitwerking van de ornamentiek: er is een duidelijke vereenvoudiging bij Peter Goltfuss. De rijke versiering in maniëristische stijl, die ook wel de Florisstijl of tweede Vlaamse Renaissance wordt genoemd, blijft nochtans gedurende de hele 17de eeuw in de Vlaanderen opgeld maken. Toch zijn hier geen panelen in basreliëf op de middenconsole en in friezen boven de torens te bekennen, zoals we die enkele decennia voorheen in kasten van B. Ledou in Watervliet 1643 en Lissewege 1652 zo overdadig toegepast zien. Vlaanderen blijkt deze traditie langer gestand te doen met figuren als Jan Van Belle (Desselgem 1680, Kwaadieper 1682-84) en Jacobus Van Eynde. Ook de deling van de middenvelden wordt door Peter Goltfuss verlaten, wat nochtans een typisch 17de-eeuws element is. De spitse vorm van de zijtorens past hij wel nog toe. De opstelling van het pijpwerk is piramidaal waardoor de zijtorens sierpijpen bevatten: een wat archaisch principe dat vaker voorkomt bij orgels met een kort octaaf. De orgelkast ademt een beheerste ritmiek uit die echter minder plastisch aandoet dan dat men in de barok zou mogen verwachten. Met de versobering in de ornamentiek en het lijnenspel zien we misschien reeds het begin van een rococo-stijl die zijn opwachting maakt of bespeuren we

8. Het pijpwerk van Le Royer blijkt zeer eng in de bas te zijn gemensureerd. Het pijpwerk van Jan Van Belle (West Cappel, 1683) is reeds wijder in de bas maar blijft gemiddeld een halve toon enger als P. Goltfuss. De prestantmensuren van Jacobus van Eynde (Stalhill, 1715) zijn duidelijk wijder gemensureerd en vergelijkbaar met het Goltfuss-materiaal. De labiëring echter volgt de typisch "Vlaamse" tendens met een verbreding naar de diskant toe. We baseren ons op het schaarse opmetingsmateriaal waarover we op dit ogenblik beschikken, zeker als we het hebben over achtvoetsregisters, waardoor het omschrijven van algemene tendenzen met een zeker voorbehoud dienen te worden geïnterpreteerd.
9. Beiden gebruikten ook witte krijtlijm.
10. MERTENS, W. *Jan en Blasius Bremser (ca. 1610-1679) "Oirgelmaecker woonende binnen Mechelen"*. In: *Orgelkunst*, jg. XXIV n°3, 2001, pp.130-162.
11. mededeling Patrick Roose, 2007.
12. zie voetnoot 10
13. zie voetnoot 10, p.136: "een zekere Duitser Bremser, die meewerkte aan het orgel van 's Hertogenbosch"
14. op zes jaar zeven kinderen terwijl hij 56 tot 62 jaar oud is?

PRESTANTPIJPEN PETER GOLTFUSS, 1692

Kenmerk voor het Peter Goltfuss-pijpwerk is het restje metaal dat naast de "traces de bouche" is blijven staan. Bij een aantal pijpen met erg lage opsnede zien we een aangescherpt bovenlabium, vermoedelijk origineel. Toch komen ook niet aangescherpte bovenlabia voor bij laag opgesneden pijpwerk. Waarschijnlijk werden beiden intonatietechnieken door elkaar gebruikt.

Foto: Gérard Van Betlehem

15. GERITS (o.praem.), T.J. *Orgelbouwer Jan Dekens van Haacht (17de eeuw). Een bijdrage tot zijn leven en werk.* In: *De Prestant*, jg. XIII n^o1, 1964, pp.1-5.
16. MERTENS, W. en POTVLIEGHE, J. *Het gerestaureerde historische Davit-orgel van 1740/1742 te Houtem.* In: *Orgelkunst*, jg. XXX nr. 2, pp. 70-76.

hier nog invloeden van de Franse *Art Classique*? Bouwtechnisch gezien is dit Goltfuss-orgel zowat het hoogste niveau van ambachtelijk kunnen. De zware, bijna vierkante, massief eiken hoekstijlen (117 x 92 mm) van de onderkast schragen een middenconsole waarin draagbalken zijn voorzien voor de windlade. Deze draagbalken voorzien van zwaluwstaarten verbinden voor- en achterzijde van de kast, en consolideren de gehele kaststructuur. Deze opbouw in drie geleiding –kastvoet, middenconsole, bovenkast– is een werkwijze die we vaker in de 17de-eeuwse orgelbouw aantreffen. Het uitvoeringsniveau en de kwaliteit van de materialen is van een uitmuntend niveau.

Belang van dit orgel

Het belang van dit orgel zit niet alleen in de kwaliteit en degelijkheid waarmee alles gemaakt is; hier wordt ook getuigd van een goed gevoel voor esthetiek, smaak en proporties waardoor dit orgel een uniek instrument is met hoge historische waarde. Wij beschikken in de Lage Landen over weinig 17de-eeuwse orgels die zo compleet en ongeschonden bewaard zijn gebleven.

bouwtechnische kenmerken prestanten Goltfuss

benaming

mensuren (nieuwe opmetingsgegevens 2005)

C	Prestant 8	P. Goltfuss, 1692
C	Octaeff 4	P. Goltfuss, 1692
c ^o	Octaeff 4	P. Goltfuss, 1692
c ¹	Octaeff 4	P. Goltfuss, 1692
c ²	Octaeff 4	P. Goltfuss, 1692
c ³	Octaeff 4	P. Goltfuss, 1692
c ³	Superoctaeff 2	P. Goltfuss, 1692

intonatie-inrichting

1. labiumbreedte	verhouding bas-diskant	1/3,9de tot 1/4,4de
2. opsneede	verhouding bas-diskant aanscherping	1/4de tot 1/3de sporadisch
3. uitsnijding zijden	sporen, kenmerken	metaalrest naast ritsen

labium

1. traces de bouches	bovenlabium onderlabium	ja neen
2. kenmerken	diepte inritsing labiumovergang zijkanten labiumvorm bovenaan	duidelijke ritsen duidelijke hoek vlak, ingewreven op groot pijpwerk
3. baarden		

kern

1. kernfase	fasehoek	60°
2. behandeling	snijvlak rechte fase	—
3. prikken		prikken uit latere periode

metaal

1. bewerking	gegoten op doek gehamerd geschaafd		
2. wand-/kerndikte	8 voet	1,2	5,0
	4 voet	0,8	4,5
	2 voet	0,7	3,0
	1 voet	0,6	2,0
	1/2 voet	0,4	1,3
	1/4 voet	0,4	0,8

PETER GOLTFUSS, HOLPEYPE 8'

De kern en voetplaat hebben een "kopse" houtstructuur, vermoedelijk uit éénzelfde blok gekapt.

De voet is gemaakt van lood. Tussen voorslag en pijp werd bij de restauratie een laag dik papier aangebracht zodat deze demonteerbaar blijft.

Foto: Joris Potvlieghe

technische fiche Golfuss-orgel

historiek

1. auteur
2. bouwjaar
3. verbouwing
4. jaar
5. restauratie
6. jaar

windlade

1. auteur
2. bouwjaar
3. buitenafmeting
4. cancelbreedte
5. klep

6. windkanaal

pijpwerk

1. auteur
2. bouwjaar
3. legering metaal
4. kernfase

klavier

1. auteur
2. bouwjaar
3. manuaalomvang
4. toetsbeleg

gegevens

Peter Golfuss	
1692	
Pierre Adam Van Dinter	
1857	
Potvlieghe-De Maeyer	
1986	
Peter Golfuss	
1692	
194 cm	breedte
81,5 cm	diepte
21 mm	C
210 mm	totale lengte
51 mm	aanknoping pulpeet
70 mm	drukpunt veer
155 x 157 mm	buitenmaat
Peter Golfuss	
1692	
97,5%	lood (Pb)
2,22%	tin (Sn)
60%	
Potvlieghe-De Maeyer	
1986	
CDEFGA-c ³	
beenbeleg 3 mm	ondertoetsen
ebbenhout	boventoetsen

Joris Potvlieghe (°1967)

bouwde zijn eerste clavi-chord op 17-jarige leeftijd en vervaardigde sindsdien meer dan 35 grote clavichorden voor universiteiten, conservatoria en gerenomeerde klavierspecialisten. Meer dan 20 Cd's-opnamen werden met deze instrumenten gerealiseerd. Als orgelbouwer restaureerde hij orgels van Le Royer (1662), Lovuert (1841), Van Belle (1680), Anon./Davidt (1710), Cappuyns (1842) en bouwde een nieuw orgel voor de abdijkerk van Grimbergen (1999).